

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.
Ефективна економіка. 2022. № 12.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2022.12.45>
УДК 339.5

О. В. Черниш,

*к. е. н., доцент кафедри економіки, менеджменту та управління територіями, Відокремлений структурний підрозділ «Інститут інноваційної освіти Київського національного університету будівництва і архітектури»,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7110-4064>*

О. В. Іванюк,

*к. е. н., доцент, доцент кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління, Поліський національний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2089-0867>*

А. О. Мікрюкова,

*студентка спеціальності 051 «Економіка»,
Державний університет «Житомирська політехніка»,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8708-4953>*

СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ

O. Chernysh,

*PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Economics,
Management and Management of Territory, Institute of Innovative Education of
the Kyiv National University of Civil Engineering and Architecture*

O. Ivaniuk,

*PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of
Economic Theory, Intellectual Property and Public Administration,
Polissia National University*

A. Mikryukova,

*Student of specialty 051 «Economics»,
State University «Zhytomyr Polytechnic»*

CURRENT STATE AND TENDENCIES OF DEVELOPMENT OF FOREIGN TRADE OF UKRAINE

В статті окреслено сучасний стан розвитку зовнішньої торгівлі України. Проаналізовано міжнародну рейтингову систему оцінки стану зовнішньої торгівлі країн та розглянуто місце України в міжнародній торгівлі за допомогою системи найбільш використовуваних рейтингових світових показників. Проаналізовано показники зовнішньої торгівлі товарами та послугами у 2019-2021 роках. Розглянуто структуру зовнішньої торгівлі послугами (за видами) України з країнами ЄС у 2020 році.

Визначено, що криза, спричинена активізацією російсько-української війни призвела до суттєвих змін не тільки в обсягах міжнародної торгівлі, але й в характері економічного розвитку та структури зовнішньоекономічної діяльності України.

Проаналізовано напрями зовнішньоекономічної діяльності, що найменше постраждали від екзогенних та ендогенних факторів впливу, викликаних військовими діями.

Зазначено ключові зовнішні ризики для української економіки на найближчу перспективу, серед яких найбільш ймовірними є дефіцит зовнішнього фінансування, посилення загроз національній безпеці, звуження можливостей доступу України до міжнародних ринків капіталу, збереження низьких цін на світових сировинних ринках і звуження зовнішніх ринків збуту через високу конкуренцію. Але попри побоювання, що Україна може майже повністю втратити свою присутність на зовнішніх ринках, реальні вартісні обсяги скорочення товарообігу за підсумками першого півріччя 2022 р. становили 21,3 % порівняно з аналогічним періодом 2021 р. Встановлено, що найменш суттєво кризові фактори вплинули на експорт послуг, особливо в сфері ІТ. Акцентовано увагу на необхідності підтримки саме тих сфер, що мають потенціал до існування у військовий і післявійськовий час для формування економічної стійкості країни. Ні напрями можуть забезпечити відповідне зростання валютних надходжень в Україну.

The article outlines the current state of development of Ukraine's foreign trade. The international rating system for assessing the state of foreign trade of countries was analyzed and Ukraine's place in international trade was considered using the system of the most widely used world rating indicators. The indicators of foreign trade in goods and services in 2019-2021 were analyzed. The structure of foreign trade in services (by types) of Ukraine with EU countries in 2020 was considered. It was determined that the crisis caused by the intensification of the Russian-Ukrainian war led to significant changes not only in the volume of international trade but also in the nature of economic development and the structure of Ukraine's foreign economic activity.

The areas of foreign economic activity least affected by exogenous and endogenous factors of influence caused by military actions were analyzed. There were indicated the key external risks for the Ukrainian economy in the near future, among which the most likely is the shortage of external financing, the strengthening of threats to national security, the narrowing of Ukraine's access to international capital markets, the preservation of low prices on world commodity markets, and the narrowing of external sales markets due to high competition. But despite the fear that Ukraine may almost completely lose its presence in foreign markets, the real value volumes of the reduction in turnover according to the results of the first half of 2022. were 21.3% compared to the same period in 2021. It was established that the least significant crisis factors affected the export of services, especially in the IT sector. Attention is focused on the need to support precisely those areas that have the potential to exist in the military and post-military times for the formation of the country's economic stability. Neither direction can ensure a corresponding increase in foreign currency inflows to Ukraine.

In order to gradually increase the volume of sales of goods and services to Ukrainian exporters, it is necessary to enter new markets. Positive trends have

emerged with the creation of a free trade zone with the EU. There is a need to create Ukrainian brands that will be easily recognized all over the world.

Ключові слова: *зовнішньоекономічна діяльність; зовнішня торгівля; сальдо; міжнародна інтеграція; зовнішньоторговельний баланс.*

Keywords: *foreign economic activity; foreign trade; balance; international integration; foreign trade balance.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Глобалізаційні процеси в світі сприяють розвитку зовнішньої торгівлі країн світу. Україна в 2008 році здійснила вступ до Світової організації торгівлі, що відкрило нові перспективи для розвитку зовнішньоторговельної діяльності. Створення ефективної економічної політики країни неможливе без залучення суб'єктів господарювання до розширення зовнішньоторговельних зв'язків. Тому можемо стверджувати, що зовнішня торгівля є одним з пріоритетних напрямів зовнішньоекономічної політики України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз зовнішньоторговельної діяльності України є предметом дослідження у працях науковців, серед яких: А. Мазаракі, Т. Мельник, І. А. Чекмасової, Б. В. Дергалюка, А. Ю. Погребняка, О. В. П'янкової, О. С. Ралко та ін.

Постановка завдання. Проаналізувати показники зовнішньої торгівлі товарами та послугами у 2019-2021 рр. та визначити перспективи розвитку зовнішньої торгівлі України у післявоєнний період.

Викладення основного матеріалу. Зовнішня торгівля є стратегічним напрямком зовнішньоекономічної політики України та інструментом, завдяки якому можна змінювати місце країни в системі міжнародних економічних відносин. Місце України в світовій торгівлі, ми можемо оцінити за допомогою рейтингових світових показників (табл. 1).

Таблиця 1. Міжнародні рейтинги, що характеризують розвиток міжнародних торговельних відносин в світі

Назва рейтингу	Організація	Характеристика рейтингу
Індекс економічної свободи (Index of Economic Freedom)	Wall Street Journal – найвпливовіше американське видання; Heritage Foundation – стратегічний дослідницький інститут США	розкриває економічну свободу країн світу за 4 категоріями: ефективність права; діяльність влади; регуляторна ефективність; відкритість ринку
Індекс залучення у світову торгівлю (Enabling Trade Index)	Всесвітній економічний форум - міжнародна неурядова організація, що займається розвитком міжнародної співпраці	складається з 4 основних складових: доступ до ринків (на внутрішній та на зовнішні), адміністрування на кордоні (ефективність та прозорість процедур адміністрування), інфраструктура, операційне середовище
Індекс конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index)		відображає рівень конкурентоспроможності 141 економіки країн світу через 103 показники, структуровані в 12 тем, які охоплюють широкі соціально-економічні елементи, є: інститути, інфраструктура, впровадження ІКТ, макроекономічна стабільність, охорона здоров'я, кваліфікація, ринок товарів, ринок праці, фінансова система, розмір ринку, динамізм бізнесу та інноваційні можливості
Індекс легкості ведення бізнесу (Doing Business)	Світовий банк – міжнародна фінансово-кредитна організація, метою діяльності якої є фінансування розвитку держав	у межах визначення Індексу проводиться аналіз правових норм, що застосовуються у відношенні до підприємств по 10 напрямках: створення підприємств, отримання дозволів на будівництво, підключення до системи електропостачання, реєстрація власності, отримання кредитів, захист міноритарних інвесторів, оподаткування, міжнародна торгівля, забезпечення виконання контрактів, вирішення питання неплатоспроможності
Індекс логістичної ефективності (Logistics Performance Index)		визначається на основі стандартизованої анкети, для онлайн-опитування в Інтернеті, і використовує аналіз основних компонентів для складання даних в єдиний індекс: митниця, інфраструктура, міжнародні перевезення, якість логістики та компетентність, відстеження, своєчасність

Джерело: [4], [7], [6], [3], [5].

За даними Heritage Foundation [4] економічної свободи України у 2021 р. оцінка становить 56,2, що робить її економіку 127-ю найменшою за рейтингом. Загальний бал України збільшився на 1,3 бала, головним чином через збільшення показника податкового навантаження.

Встановлено, що в 2021 р. рейтинг України дещо покращився в межах переважно невірної категорії. «Щоб підтримати імпульс до більшої економічної свободи, уряду потрібно буде зміцнювати довіру інвесторів, продовжуючи вдосконалювати інвестиційний кодекс та проводячи глибокі та всебічні реформи для зміцнення верховенства закону та покращення захисту прав власності, судової ефективності, та цілісність уряду» [4].

Країна має проблемами в зовнішньоекономічній діяльності, а саме: сировинний характер експортних операцій, відсутність дієвої зовнішньоторговельної політики, відсутність конкурентоспроможних товарів на світовому ринку, залежність національної економіки від імпортової продукції тощо. Тому важливо провести дослідження структури зовнішньої торгівлі, що дозволить окреслити перспективні напрями розвитку зовнішньоторговельної політики України (табл. 2).

Таблиця 2. Загальні показники зовнішньої торгівлі товарами та послугами у 2019-2021 роках

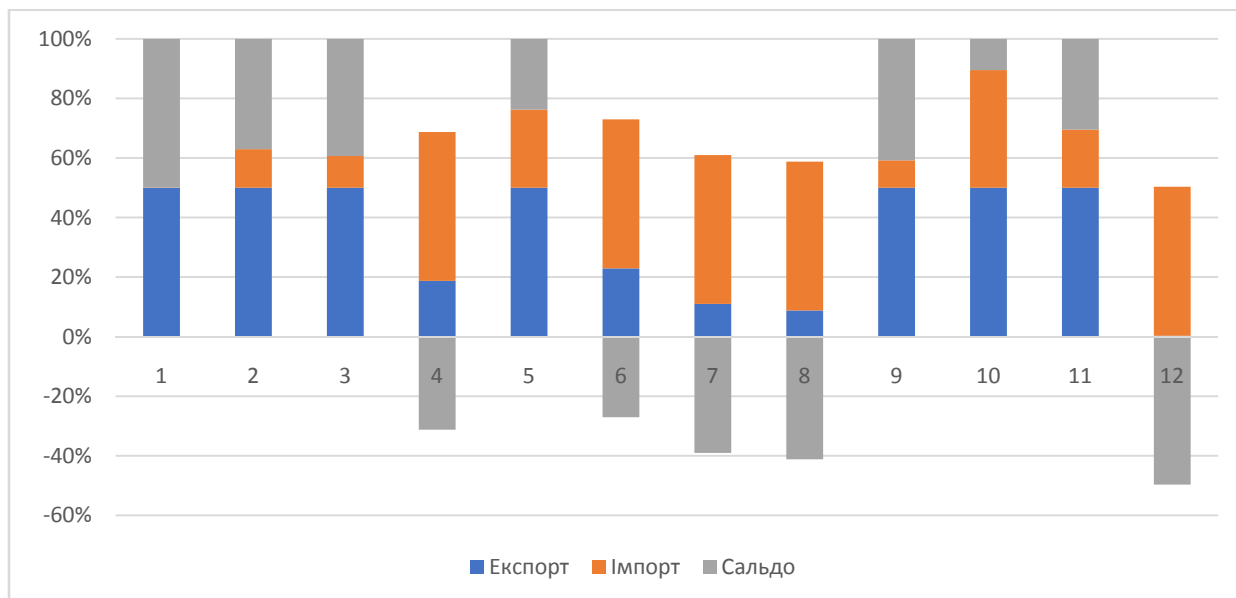
(млн. дол. США)

Показники	Роки		
	2019	2020	2021
Товари:			
Експорт	50054,6	49191,8	68072,3
Імпорт	60800,2	54336,1	72843,1
Сальдо	-10745,6	-5144,3	-4770,8
Послуги:			
Експорт	15660,9	11547,2	12785,6
Імпорт	7027,2	5876,5	7976,5
Сальдо	8633,7	5670,7	4809,1

За 2019-2021 рр. спостерігається ситуація, коли сальдо зовнішньоторговельного балансу товарів є від'ємним, завдяки збільшенню обсягів імпорту. Необхідно зазначити, що все ж таки залишається висока питома вага продукції первинного сектору економіки, ціна на яку на світовому ринку є нижчою в порівнянні з продукцією обробної промисловості. Позитивним є сальдо, щодо зовнішньоторговельного балансу послуг, за період дослідження.

Щодо експорту та імпорту послуг, то на рис. 1. зображено структуру

зовнішньої торгівлі послугами України з країнами ЄС в 2020 р.

Примітка: 1 - послуги з переробки матеріальних ресурсів; 2 - послуги з ремонту та технічного обслуговування, що не віднесені до інших категорій; 3 - транспортні послуги; 4 - послуги, пов'язані з подорожами; 5 - послуги з будівництва; 6 - послуги зі страхування; 7 - послуги, пов'язані з фінансовою діяльністю; 8 - роялті та інші послуги, пов'язані з використанням інтелектуальної власності; 9 - послуги у сфері телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні послуги; 10 - ділові послуги; 11 - послуги приватним особам, культурні та рекреаційні послуги; 12 - державні та урядові послуги.

Рис. 1. Структура зовнішньої торгівлі послугами (за видами) Українці з країнами ЄС у 2020 році

Проаналізувавши структуру зовнішньої торгівлі послугами (за видами) України з країнами ЄС у 2020 році встановлено, що позитивною тенденцією є додатне сальдо зовнішньоторговельного балансу за такими видами послуг, як: послуги з переробки матеріальних ресурсів; послуги з ремонту та технічного обслуговування, що не віднесені до інших категорій; послуги у сфері телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні послуги; послуги приватним особам, культурні та рекреаційні послуги.

Військові дії Росії на території України суттєво змінили структуру експорту. За 9 місяців 2022 року експорт товарів і послуг скоротився на 26% у порівнянні з відповідним періодом торік: 42,5 млрд \$ проти 57,6 млрд \$. Загалом, за 9 місяців 2022 року, Україна експортувала товарів на суму близько 33 млрд дол США, що на 30% менше, ніж обсяг за аналогічний

період 2021 року. Експорт за вересень склав 4 млрд 144 млн доларів і став найкращим результатом з лютого 2020 року. <https://business.diia.gov.ua/cases/novini/za-9-misaciv-2022-roku-import-eksport-ukraini-sklav-723-mlrd-dolariv>

При цьому, експорт послуг за 9 місяців 2022 року скоротився лише на 8%: 12 млрд у 2022 проти 13 млрд у відповідний період торік. Варто зазначити, що вересень був невдалим для цієї сфери: загальний експорт послуг впав на 2% у порівнянні до серпня.

Експорт ІТ-послуг одна із небагатьох сфер, яка у 2022 році набирає обертів — +13% за 9 місяців. Проте це все ще менше за показники приросту за відповідний період торік — +35%. Через певний занепад решти експорту послуг, частка ІТ все ще складає майже половину — 46%. Це на 8% більше, аніж торік, та майже вдвічі більше за показники початку 2020 року — 24%.

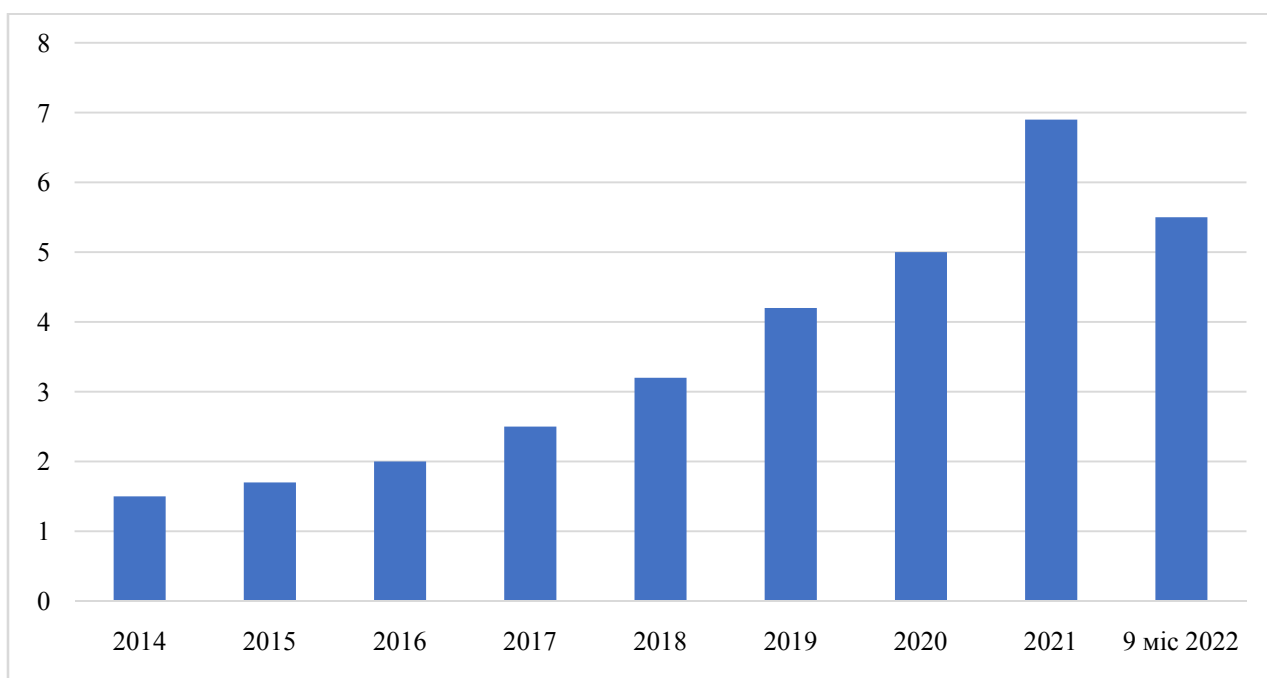

Рис. 2. Динаміка ІТ-експорту по роках, млрд \$

Суттєве падіння товарного експорту та можливості, продемонстровані деякими сферами послуг дозволяють говорити про необхідність вимагати розширення спектру діяльності як окремих господарських одиниць, так і країни в цілому. Вважаємо, що суверена Україна має швидкими темпами нарощувати виробничі потужності конкурентоспроможних товарів (послуг)

як для внутрішнього так і світового ринків. Це дасть можливість збільшити розмір податкових надходжень до бюджету країни, збалансовуючи державний бюджет; збільшити валовий внутрішній продукт, зменшити рівень безробіття.

Крім того необхідно збільшити загальний обсяг інвестицій в т.ч. іноземні, спрямоване на нове будівництво, придбання засобів виробництва, тощо. Отже, це є реальний шлях до покращення макроекономічної політики держави.

Також необхідно зазначити, що має бути скорочена частка експорту сировини в зв'язку з тим, що це перешкоджає розвитку економіки країни. Ліквідовані системні проблеми, щодо відшкодування ПДВ суб'єктам підприємницької діяльності від здійснення зовнішньоекономічної діяльності. Насамперед, актуальним є скорочення термінів відшкодування ПДВ з боку держави, що є вагомою часткою фінансових ресурсів в обіг суб'єктами підприємництва.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Задля поступового збільшення обсягів реалізації товарів і послуг українським експортерам, необхідно виходити на нові ринки. Позитивні тенденції намітились, зі створенням зони вільної торгівлі з ЄС. Виникає потреба у створенні українських брендів, які будуть легко упізнаватися в усьому світі.

Література

1. Хейліер М., Пятницький В. Торговля з ЄС в рамках поглибленої та всеосяжної угоди про вільну торгівлю: Роз'яснення переваг поглибленої та всеосяжної угоди про вільну торгівлю (ЗВТ+) між Україною та ЄС. СТА ECONOMIC & EXPORT ANALYSTS LTD, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Торгівельно-промислова палата України. 2013. URL:<http://me.gov.ua/Documents/Detaillang=ukUA&id=b142801eb9324207aea9df3728dad379&title=FaqZPitanFunktsionuvanniaVilnoiTorgivliMizhUkrainoiuTas>
2. Черниш О. В. Сучасні тенденції розвитку зовнішньоторгівельних відносин продукції АПК. Наука й економіка. 2014. №1(33). С. 131–134.

3. Business Enabling Environment. World Bank. URL: https://russian.doingbusiness.org/ru/data/exploreeconomies/ukraine#DB_tab (date of access: 10.12.2022).

4. Country Rankings: World & Global Economy Rankings on Economic Freedom. The Heritage Foundation. URL: <https://www.heritage.org/index/ranking> (date of access: 08.12.2022).

5. Country Score Card: Afghanistan 2018 | Logistics Performance Index. Home | Logistics Performance Index. URL: <https://lpi.worldbank.org/international/scorecard> (date of access: 09.12.2022).

6. Schwab K. The Global Competitiveness Report 2019. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf. (date of access: 10.12.2022).

7. The Global Enabling Trade Report 2016. World Economic Forum. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-global-enabling-trade-report-2016/> (date of access: 09.12.2022).

8. За 9 місяців 2022 року імпорт-експорт України склав 72,3 млрд доларів. Дія. Бізнес - Головна сторінка. URL: <https://business.diia.gov.ua/cases/novini/za-9-misaciv-2022-roku-import-eksport-ukraini-sklav-723-mlrd-dolariv> (дата звернення: 09.12.2022).

9. Невдалий вересень та скорочення в ІТ: динаміка експорту послуг під час війни – Опендатабот. Опендатабот. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/itexport-sept> (дата звернення: 10.12.2022).

References

1. Kheiliiier, M. and Piatnytskyi, V. (2013), "Trade with the EU in the framework of the Deep and Comprehensive Free Trade Agreement: Explain the benefits of the Deep and Comprehensive Free Trade Agreement (FTA +) between Ukraine and the EU", [Online], CTA ECONOMIC & EXPORT ANALYSTS LTD, Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy, Torhivelnopromyslova palata Ukrainy, available at: <http://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=b142801e-b932-4207-aea9->

df3728dad379&title=FaqZPitanFunktsionuvanniaVilnoiTorgivliMizhUkrainoiuTas (Accessed 10 December 2022).

2. Chernysh, O. V. (2014), “Current trends in the development of foreign trade relations of agricultural products”, *Nauka j ekonomika*, vol. 1 (33), pp. 131–134.

3. World Bank (2022), “Business Enabling Environment”, available at: https://www.worldbank.org/en/programs/business-enabling-environment#DB_tab, (Accessed 10 December 2022).

4. The Heritage Foundation (2022), “Country Rankings: World & Global Economy Rankings on Economic Freedom”, available at: URL: <https://www.heritage.org/index/ranking> (Accessed 80 December 2022).

5. Home | Logistics Performance Index (2018), “Country Score Card: Afghanistan 2018 | Logistics Performance Index”, available at: <https://lpi.worldbank.org/international/scorecard> (Accessed 9 December 2022).

6. Schwab, K. (2019), “The Global Competitiveness Report 2019”, available at: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf. (Accessed 10 December 2022).

7. World Economic Forum (2016), “The Global Enabling Trade Report 2016”, available at: <https://www.weforum.org/reports/the-global-enabling-trade-report-2016/> (Accessed 9 December 2022).

8. Action. Business-Home page (2022), “For 9 months of 2022, Ukraine's import and export amounted to 7 72.3 billion”, available at: <https://business.diia.gov.ua/cases/novini/za-9-misaciv-2022-roku-import-eksport-ukraini-sklav-723-mlrd-dolariv>, (Accessed 9 December 2022).

9. Opendatabot (2022), “Failed September and it cuts: dynamics of service exports during the war”, available at: <https://opendatabot.ua/analytics/itexport-sept>, (Accessed 10 December 2022).

Стаття надійшла до редакції 13.12.2022 р.